

ZPRÁVY

ČESKÉ SPOLEČNOSTI RUKOPISNÉ

8

Řada: VIII

ISSN 1213-9033

Únor 2024

Obsah

Články

Hřebíček R. J.: <i>Boj o Rukopisy jako „zakladatelský mýtus české vědy“</i>	197
Škodová J.: <i>Libuše a její soud v literárních pramenech</i>	203
Mentzlová D.: <i>Vyšehrad dodnes nepoznaný</i>	216
Nesměrák K.: <i>Barokní ilustrace Jaroslavova souboje s Petou</i>	223
Daneš Z. F.: <i>Hm, vy Češi, si myslíte, že máte Rukopisy</i>	226
Urban J.: <i>Na paměť Prof. Zdenko Frankerbergera Daneše</i>	228

Členské zprávy	230
----------------------	-----

Drobné zprávy	230
---------------------	-----

Elektronický archiv všech čísel *Zpráv České společnosti rukopisné* od jejich založení roku 1935: www.rukopisy-rkz.cz/rkz/csr/zpravy.html

Boj o Rukopisy jako „zakladatelský mýtus české vědy“

ROBERT J. HŘEBÍČEK

Před časem jsem byl při jedné diskusi vyzván, abych ve věci dávno vyřešené otázky Rukopisů našel, co se k tématu dá dnes říci nového, případně jaké texty téma nějakým novým směrem posouvají.

Trochu paradoxně lze asi vyloučit primární problém, tedy porovnání argumentů pro a proti starobylosti nebo padělanosti památek. Je tady okruh, kterému budu s velkým zjednodušením, u vědomí nedostatečnosti pojmu a poněkud archaicky říkat „oficiální věda“, a okruh druhý, podstatně menší a čím dál menší, který lze tradičně nazývat „obránci“. Mezi nimi už nějakých sto dvacet let plnohodnotná diskuse v podstatě neprobíhá, respektive vede se mimoběžně. Obránci si shromažďují svoje argumenty, které ovšem nikoho na opačné straně nezajímají a odmítá se jim přiznat byť jen hodnota onoho příslovečného zrna, které občas trefí i slepé kuře. A i na oné opačné straně barikády je zase patrné, že samostatné práce i vzácné chvíle polemiky s táborem „obránců“ (například ve 30. letech 20. století) mají převážně charakter potvrzování zděděného schématu a (sebe)utvrzování v něm¹⁾. Ještě roku 1990 komise zřízená na půdě NM, vedená prof. Ivanem Hlaváčkem, konstatuje nedostatečnost protokolů Ivanovova týmu, ovšem s tím, že nepovažuje za „vhodné přenášet eventuální diskusi o těchto materiálech na širší fórum“, mimo jiné proto, „že takto rozvířené diskuse by bylo zneužito zastánci pravosti RKZ“.

Problém k diskusi stále živý je jinde: v tom, jak se o něm vůbec referuje. Než se o tom rozepíšu, shrnu to takto jako vstupní tezi: **Máme před sebou ukázkovou ilustraci Kuhnovy teorie vědeckých revolucí, kdy k současnému paradigmatu patří jakýsi „zakladatelský mýtus české vědy“.** Lze přidat i poznatek, že to, čím byly samy Rukopisy v 19. století, je od konce 19. století právě tento „mýtus o rukopisném boji“.

Jakákoli „oficiálně vědecká“ práce, která vznikla na stole mladé generace českých vědců na konci 19. století a dále na všech stolech následujících generací až po dnešek, v podstatě pracuje s hotovým balíčkem informací, který se blíže

¹⁾ Dobře je to patrné například na sborníku Národního muzea RKZ – *Dnešní stav poznání z roku 1969*, s jedinou, ovšem o to důležitější výjimkou, kterou je stat' Miroslava Komárka věnovaná jazykovědné problematice.

nezkoumá a nerozebírá na jednotlivé prvky, ale je s ním pracováno a je bezes-
zbytku přijímán, aby se stal sám stavebním prvkem různých teorií, úvah, podání.
Zní nějak takto:

1. Na začátku 19. století romantika druhé generace obrozenců vytvořila Ruko-
pisy, v době, kdy vznikaly romantické padělky i v ostatních evropských
literaturách.
2. Mladým a ještě ne(sebe)jistým národem a jeho vůdčími představiteli byly
Rukopisy nejen oslavovány, ale i žárlivě střeženy, a „pravda Rukopisů“ byla
stavěna (byť až na výjimky nevyřčeně) nad holou, vědeckou pravdu.
3. Jakákoli kritika zvenčí byla odmítána jako protičesky motivovaná.
4. Koncem 19. století (iniciací Athenaea a trojce Gebauer, Goll, Masaryk) už
česká věda dožrála natolik, že bylo možno rukopisný mýtus demontovat a
postavit jako pravou hodnotu nikoli bezpečnou iluzi Rukopisů, ale sebe-
vědomou vědeckou práci, která představovala zisk, převažující ztrátu oné
iluze; a postavila na první místo pravdu, byť nepříjemnou. Odvážní vědci
byli stíháni žurnalisty a nedozrálou částí národa.

K této základní čtveřici přibyl později další bod:

5. V 60. letech 20. století byla Ivanovovým týmem vyřešena i do té doby
nejasná otázka technického vzniku památek, takže společenské vědy došly
souladu s těmi přírodními.

Toto je jádro „mýtu o rukopisném boji“. Jako mýtus jej lze pojmenovat nejen
proto, že při detailním pohledu žádná jeho složka neobstojí (k tomu níže),
případně lze obrátit stejně přesvědčivě naruby, ale hlavně proto, že skutečně má
platnost zakladatelského mýtu. (Obdobou je třeba v astronomii mýtus o Koper-
níkovi/Galileovi a heliocentrické soustavě, ve svém základním podání na hony
vzdálený historické realitě, viz zmíněný Kuhn a jeho skvělá Kopernikánská
revoluce, česky bohužel nikdy nevydaná).

**Kdybych tedy měl vybrat práce současné doby, které posouvají diskusi
dál, vybral bych právě ty, které tento mýtus buď pojmenovávají jako
mýtus, nebo demontují jeho jednotlivé složky, a to nikoli z pozice „obran
RKZ“, ale pro věc samu, nebo tematicky úplně odjinud, a zároveň nevznikly
na poli obskurně vnímané „obran Rukopisů“:**

- **Sršeň, Lubomír: Příspěvky k poznání osobnosti Václava Hanky. *Sborník
Národního muzea v Praze*, řada A, 63, 2009, č. 1–4, str. 1–168**

Kunsthistorik dr. Lubomír Sršeň na půdě „Muzejníku“ uveřejňuje čtyřdílnou
a doposud nejkomplexnější práci o Hankovi a jeho vztahu k Rukopisům,
s tím, že na mnoha místech tezi o Hankově autorství RKZ jmenuje jako
neudržitelnou a svoje mínění podrobně zdůvodňuje. Je příznačné, že Sršňova

práce nevyvolala žádnou reakci – stojí na „okraji paradigmatu“, nelze ji přijmout, nelze ji odmítnout, nezapadá do tradované „mytologie“.

- **Historik Josef Kalousek. *Historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*. Pavel Fabini (ed.). České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2016.**

Životopis významného, ale nepříliš známého historika a žurnalisty Josefa Kalouska, který patřil na konci 19. století k nejaktivnějším obráncům RKZ a polemizoval velmi čile zejména s Masarykem. Celá doba velkých rukopisných bojů roku 1886 a let následujících je tu popsána poprvé bez mýtického patosu a velmi odlišně od toho, na co jsme zvyklí.

- **Dobiáš, Dalibor: *Vzpomínání na Rukopisy. Rukopis královédvorský a zelenohorský v memoárech. Acta Musei nationalis Pragae: Historia litterarum*, 62, 2017, č. 3–4, str. 52–62.**

Doktor Dalibor Dobiáš z Ústavu pro českou literaturu AV Rukopisy dlouhodobě řeší v podstatě pouze z pozic onoho zmíněného „balíčku“, nicméně toto je pozoruhodná studie, kde ukazuje, že prvek iniciace mladých vědců a národních činovníků od konce 19. století v návaznosti na „odhalení padělků“ probíhal v podstatě totožným způsobem, jako v předchozí etapě u Rukopisů samotných. Pouze iniciační úlohu na místo Rukopisů převzal sám „boj o Rukopisy 1886“. Poněkud nechtěně, ale velmi výmluvně svědčí studie o tom, že „Rukopisný mýtus“ byl plynule nahrazen „mýtem o boji o Rukopisy“.

- **Křenek K., Ohlidalová M., Pech M., Tvrzníková J.: *Hmotný průzkum Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Dokumentace současného stavu*. Praha, Národní muzeum, 2018.**

Publikace k poslednímu hmotnému průzkumu Rukopisů na půdě Národního muzea. Průzkum nebyl primárně určen k určení stáří památek, ale popisu jejich stavu. Záběr je ovšem tak široký a průzkum tak komplexní, že v podstatě vylučuje závěry tzv. Ivanovova týmu – při použitých technikách by musel být patrný „spodní text“, na němž Ivanov svou palimpsestovou teorii staví. Rovněž úvodní stati týkající se historie sporu se vymykají obvyklé normě tím, že jsou poprvé přizváni i ti „obránci“ RKZ, zde víceméně shodou okolností, protože text byl recenzován odborníkem v dané oblasti Karlem Nesměrákem z Katedry analytické chemie Přírodovědecké fakulty UK, který je dlouhodobě přesvědčen o starobylosti RKZ právě z titulu své disciplíny. Unikátní příklad toho, jak je i na „oficiální“ půdě referováno o rukopisných tématech „jinak“.

Před téměř 30 lety, kdy jsem se začal rukopisnou problematikou zabírat a od té doby bedlivě sleduji, jak se o ní referovalo a referuje, bylo téměř nemyslitelné,

aby „narušení mýtu“ proběhlo vůbec někde, natož na půdě dnešního „Muzejníku“²⁾. Proto soudím, že se pomalu přihlašuje doba změny paradigmatu (opět v kuhnovském duchu).

Tolik tedy k zadání, které texty (a proč) bych vybral za hodny pozoru v dnešní době. Teď si dovolím několik dalších vlastních poznámek.

Proč je téma stále důležité a proč se tím vlastně vůbec zabývat? Tím, že přejímáme automaticky prefabrikovaný balíček sdělení, která jsem vyjmenoval v bodech 1–5 výše, se zcela připravujeme o možnost porozumět daným etapám detailněji a věnovat jim pozornost a práci, kterou by si zasloužily. Zároveň se připravujeme o možnost průzkumu oblastí, které se dosud příliš nebraly v potaz. Jen několik málo příkladů:

- Vezměme si tento text: *„Došel jsem k názoru odlišnému od názoru oficiálního a jsem za to v jistém tisku nevybíravými prostředky napadán; ptám se: kde zůstala svoboda vědeckého bádání a vědecká čest, samozřejmý to základ každé vědecké práce?“* Podle tradovaného schématu bychom čekali, že autorem bude jeden z těch, kteří kolem roku 1886 odhalovali padělanost RKZ. Je jím však profesor Přírodovědecké fakulty UK Viktorin Vojtěch, který byl ve 20. letech 20. století jako přední odborník vyzván Akademií věd k fotografické dokumentaci RKZ. Na základě svých výzkumů se přiklonil k názoru, že Rukopisy nejsou dílem 19. století, ale jsou mnohem starší. Stal se předsedou organizace „obránců“ a čelil kvůli tomu vlně odporu, která měla často do odborné polemiky daleko. Obrana rukopisů meziválečné éry je přitom zpravidla traktována výhradně jako odborně nezpůsobilá, její motivy jako výhradně politické a nacionální. Tak se vzdáváme hlubšího porozumění ve jménu „mýtu“.
- Primitivnější příklad jsou body 1 a 4 ve výše uvedeném seznamu. Stejným způsobem, jakým se traktují, se dají postavit zcela opačně:
 - Bod 1: Počátek 19. století byl nejen o padělcích, ale i o hledání a nelézání. Hanka nenalezl jenom RK a mezirádkový překlad evangelia sv. Jana, které jsou považovány za padělky (s nálezem RZ, písně Vyšehradské nebo Milostné písně krále Václava neměl nic společného), ale našel i slušný počet památek, které jsou prokazatelně pravé (Mastičkář, nejstarší zlomky Alexandridy, atd.). Tehdy se prostě našlo, protože se hledalo, a nález RK dobře zapadá do kontextu doby.

²⁾ Výjimečná „narušení“ na půdě „oficiálních“ periodik lze opět napočítat na prstech jedné ruky, jde zejména o stať Karla Krejčího *Některé nedořešené otázky kolem RKZ* (*Slavia* 42, 1974, č. 4, str. 378–396), Karla Komárka *Historie chemického výzkumu RKZ* (*Sborník Národního muzea v Praze*, řada C, 16, 1971, čís. 3, str. 169–187) a částečně také Z. F. Daneše *Jsou Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský jihoslovanského původu?* (*Sborník Národního muzea*, řada C, 37, 1992, č. 1–2, str. 1–19).

- Bod 4: Na druhou stranu ono odhalení padělků spadá do doby, kdy v celé Evropě nastupující pozitivismus a jeho počáteční hyperkritika odsoudila jako padělky prakticky celou ruskou středověkou literaturu nebo třeba i epištoly sv. Pavla v Novém zákoně. Pokud bereme v potaz „ducha doby“ v případě romantické vlny padělků, proč jej nebrat v potaz v případě etapy náruživého a mnohdy jen domnělého odhalování padělků na konci 19. století. Zejména v případě bodu 4 se připravujeme o jeden z důležitých aspektů „velkých bojů o Rukopisy“ a jejich pochopení v širším kontextu.
- Tím, že automaticky jakékoli pochybování o autenticitě Rukopisů bereme jako vědecky progresivní a jejich obranu jako vlastenecky zpátečnickou, připravujeme se jednak o věcné vyhodnocení argumentační stránky diskusí, jednak o porozumění době, kdy RKZ byly prohlašovány za padělky ze strany německých badatelů ve 40. a 50. letech 19. století. Jejich argumenty byly totiž většinou skutečně vědecky zoufalé a bylo patrné, že jde o politickou tendenci, která by i dnes stála za studium. Například historik Bűdinger tvrdil, že Češi neznali v 11. století bubny, a na tom založil svůj hlavní důkaz padělanosti (druhý hlavní spočíval v paralele s Hájkovou kronikou v básni RK „Oldřich“; ta byla ovšem notoricky známá, Bűdingerův vklad spočíval v nálezu paralely, která ovšem vznikla až německým překladem RK Václavem Aloisem Svobodou deset let po nálezu rukopisu). Přesto třeba autoři publikace Akademie věd *RKZ a česká věda 1817–1885* z roku 2014 musí hovořit o tom, že Bűdinger „*aplikoval nové metodologické postupy, prosazující se v německojazyčném prostředí na český historický materiál*“ a k daným závěrům jej vedla „*podrobná znalost daného období*“, zatímco například velmi erudovaný rozbor Bűdingerovy práce z pera V. A. Nebeského spadá do vlastenecky motivovaných „obran“ (viz bod 3 z výše uvedeného „balíčku“). Vidíme, že aby se dostálo očekávanému schématu, necháváme si dobrovolně uniknout pozoruhodnou podstatu věci.
- Někdy nutnost lpět na zděděném modelu vede přímo k zakonzervování omylu v české vědě. Příklad: Jedním z kardinálních dokladů novodobého původu RK bylo slovo „tabor“, jímž je v RK označena jízda Tatarů. Obecně mezinárodně uznávaná etymologie slova hovoří o turkotatarském původu slova, u nás se však stále drží překonaný výklad, kdy se slovo chápe jako přínos husitské epochy, a tedy dokázaný anachronismus RK (naposled výklad opakuje zmíněný Dalibor Dobáš ve vydání RKZ z roku 2010, tedy 80 let poté, co byl doložen turkotatarský původ slova).
- Poměříjeme-li význam literárního díla podle vlivu, který mělo na další českou literaturu, kulturní život či další oblasti umění, pak Rukopisy bez ohledu na původ představují památku prvořadého významu. Přitom jsme si

na téměř půldruhé století nesmyslně redukovali prostor pro bádání o nich, aby bylo učiněno za dost tradovanému kanonickému podání o jejich vzniku. Jsou tady přitom celá staletí a nespočet postav mimo oba extrémy (na jedné straně „středověk“ a na druhé „Hanka a Linda“), kdy mohly Rukopisy vzniknout. Pokusy zaplnit tento prostor byly pominuty mlčením, protože nevyhovovaly předepsanému schématu – viz třeba studii Karla Krejčího „Některé nedořešené otázky kolem RKZ“ z roku 1974. Myšlenka, že jde o díla sice nikoli autenticky středověká, ale čerpající z různých tradic a krystalizující v podobě uměle archaizovaných a stylizovaných památek kdykoli v rozmezí 15. – 18. století, přitom může být velmi nosná.

Tak by se dalo pokračovat na mnoho, mnoho stran. Od současné doby by bylo na místě očekávat ochotu bořit mýty všeobecně, nikoli jen výběrově, a hlavně nebudovat mýty další. V případě „mýtu o boji o Rukopisy“ však očividně musíme počkat na onu kuhnovskou „změnu paradigmatu“.

Libuše a její soud v literárních pramenech

JITKA ŠKODOVÁ

Pro sepsání tohoto sdělení jsem čerpala z těch částí našich kronik, které se týkají pověstí o kněžně Libuši a jejím soudu, o knížeti Přemyslovi, Libušině věštbě a o Dívčí válce. Jmenovitě šlo o *Kristiánovu legendu*¹⁾, *Kosmovu kroniku*²⁾, *Kroniku takřečeného Dalimila*³⁾, *Kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína*, *Kroniku Marignolovu*, *Kroniku Neplachovu*⁴⁾ a *Kroniku Václava Hájka z Libočan*⁵⁾. Dále jsem čerpala z textu Rukopisu zelenohorského⁶⁾ (dále většinou RZ). Srovnání textů našich kronik týkajících se pověstí o Libušině soudu s textem RZ ukazuje, že jsou zde podstatné rozdíly, které je třeba vysvětlit.

Východiska

Naše významné kroniky, ty které odolaly nepřízni času, počínaje *Kosmovou kronikou*, vesměs líčí předmět sporu v Libušině soudu jako vcelku okrajovou a málo zajímavou záležitost, jako spor dvou nepřibuzných sousedů o hranice pozemků. Libušin soud dle těchto podání získává význam a s ním i po staletí sdílený, obecný zájem o vyprávění samotné až zdůrazněním odporu jedné strany sporu proti vládě ženské panovnice. Konečným důsledkem tohoto odporu pak byl kronikami vcelku shodně vyličený původ přemyslovského rodu.

Rukopis zelenohorský uvádí jako příčinu sporu záležitost z hlediska společenského nesrovnatelně významnější. Totiž spor o **dědictví** dvou bratrů, tedy o **právo mužské primogenitury**. Protože je RZ pouhým zlomkem, dovídáme se z něho jen o samotném průběhu Libušina soudu, nikoliv již o dalších událostech, týkajících se budoucího knížete Přemysla.

¹⁾ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha, Výchhrad 1978, str. 17 a 19.

²⁾ *Kosmas: Kronika Čechů*. Praha, Argo 2011, str. 34–41 a 147–148.

³⁾ *Česká kronika tak řečeného Dalimila*. Praha, Jan Laichter 1920.

⁴⁾ *Kroniky doby Karla IV.* Praha, Svoboda 1987 (zde kroniky Přibíka Pulkavy, Jana Marignoly a Jana Neplacha).

⁵⁾ Hájek z Libočan, V.: *Václava Hájka z Libočan Kronika česká. I., Úvod, r. 644–904, doba pohanská*. Praha, Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1918.

⁶⁾ Nesměrák K., Mentzlová D., Urban J., Žytek J.: *RKZ dodnes nepoznané*. Praha, Česká společnost rukopisná 2017.

Další důležitý rozdíl mezi podáním pověsti o Libuši v RZ a líčením Libušina soudu našimi kronikáři spočívá v následujícím: v RZ kněžna Libuše svolává sněm, na němž zástupci lidu – kmeti, lechové a vладыkové – **hlasují** o dvou možnostech řešení sporu, které jim Libuše navrhuje: buď se bratři o dědictví rozdělí rovným dílem, nebo budou zděděný majetek spravovat společně. Navíc Libuše předem dává lechům a vладыkům možnost shodnout se na třetím, blíže Libuši neurčeném řešení sporu, pokud by její návrhy nebyly shledány přijatelnými. **Libuše sama tedy nerozhoduje spor, jen navrhuje tři možná řešení a poté vyhláší na sněmu výsledek hlasování**⁷⁾.

U našich kronikářů, Kosmou počínaje, je věc podávána jinak: Libuše spor rozhodne sama, bez sněmu, ten svolává až na další den. Sněm pak jen přijme její rozhodnutí se vdát a podle jejích pokynů se vypraví za Přemyslem. Poněkud zvláštěně pojatá, degradovaná funkce sněmu v tomto podání! Tyto rozdíly je třeba vysvětlit. Kosmova kronika se stala ve jmenovaných dvou bodech, tj. v předmětu sporu a v průběhu soudu vzorem, který výše jmenovaní kronikáři ctí a opakuji. I když se texty jednotlivých kronikářů ohledně Libušina soudu pochopitelně také v mnohém odlišují.

Je-li RZ padělkem z počátku 19. století, pak se nabízí otázka, proč se falzátor nedržel alespoň rámcově verze Libušina soudu, jak nám ji podávají všechny dostupné kroniky, když mu šlo o uznání pravosti rukopisu? Proč si vymýšlel úplně jinou verzi, jinou podstatu a jiný průběh sporu, pro což neměl žádnou oporu v pramenech?

Zastáváme-li však stanovisko, že RZ může být středověkou památkou⁸⁾, je rovněž nutné tak zásadní rozdíly mezi verzí Libušina soudu v RZ na straně jedné a verzemi tohoto soudu ve výše zmíněných kronikách nějak vysvětlit. Jinými slovy vyjádřeno: zapsaný text RZ nám sděluje, že Slované čeští měli už v době pohanské své ustálené obyčejové právo řízení věcí veřejných, jehož součástí bylo důležité právo dědické. O tom všichni naši kronikáři, (včetně Kristiána, který výslovně popírá existenci jakýchkoliv zákonů u Čechů v době pohanské), nesdělují nic, **otázkou je proč**. Z čeho pak, z jaké zmizelé tradice a z jakých motivací tedy čerpá vyprávění pověsti o Libušině soudu v RZ? Proč bylo potřeba to vše kdysi dávno zapsat? A proč bylo později potřeba to překrýt vyprávěními našich kronikářů, která v podstatných bodech změnila význam pověsti a přesunula její těžiště?

V následujícím textu se snažím hledat souvislosti a formulovat možné příčiny vzniku těchto podle mne zásadních rozdílů.

⁷⁾ Muehle E.: *Slované ve středověku*. Praha, Argo 2023, str. 99–100.

⁸⁾ Škodová J.: Rukopisy stále živé. On-line: <https://www.mesicnikmy.cz/post/rukopisy-stale-zive>

Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily

Nejprve dejme slovo *Kristiánově legendě*¹⁾:

Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. Akdyž jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, dávše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.

Shrnuto:

1. Kristián popírá výslovně, že by Slované čeští měli v době pohanské nějaký zákon, který by uznávali.
2. U Kristiána nejde o soud, ale o věštbu hadačky kvůli odvrácení moru.
3. Kristián neuvádí jméno Libuše, (ani jejího otce či sester), jen jméno Přemysla, jako zakladatele rodu a místní jméno Praha.
4. Kristián je věcný, stručný a uměřený, pohanskými pověstmi se mnoho nezabývá. O Dívčí válce u něj rovněž nenajdeme žádnou zmínku.

Kosmova *Kronika Čechů*

*Kosmova kronika*²⁾, která se stala vzorem pro všechny jmenované kroniky mladší, vypráví velmi živě a působně následující:

Třetí, věkem nejmladší, ale moudrostí nejstarší, se nazývala Libuše. Ta vystavěla též hrad tehdy nejmocnější u lesa, jenž táhne se ke vsi Zbečnu, a podle svého jména jej nazvala Libušín. Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, rázná v řeči, cudná tělem, ušlechtilá v mravech, nikomu nezařadila v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše libezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvályhodná, ach nešťastného osudu lidského! byla prorokyně. A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen se po smrti jejího otce sešel k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.

Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí. I pustili se do takové hádky mezi sebou, že jeden druhému vjel nehty do hustých vousů. Tupili se hanebně nevybíravými nadávkami a luskáním pod nosem, hřmotně vešli do dvora, s velikým hlukem předstoupili před svou paní a snažně žádali, aby spornou věc mezi nimi rozhodla po právu a spravedlnosti. Ta si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce uložena na vysoko nastlaných vyšívaných poduškách a opřena o loket jako při porodu. Vydala se stezkou spravedlnosti a na osobu lidí nijak nehleděla a celou jejich při rozsoudila po právu. Tehdy se ten, který spor na soudě nevyhrál, nadmíru rozhněval. Potřásl třikrát čtyřikrát hlavou, podle svého zvyku třikrát udeřil holí o zem, bradu si přitom slinou z plných úst poprskal a zvolal: „Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu. Oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřít než to trpět. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“ Paní tu pohanu snesla a bolest v srdci ženským studem zastřela. Usmála se a pravila: „Pravda je, co pravíš: žena jsem, jako žena žiji. Ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím železnou metlou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte ...“

Mezitím povolala své sestry, jimiž zmítaly podobné vášně. Jejich čarodějnickým uměním rovněž jako svým vlastním šálila lid ve všem. Byla totiž Libuše sama, jak jsme se výše zmínili, prorokyni jako Kumská Sibylla, druhá sestra byla kouzelnicí jako Médeia z Kolchidy a třetí čarodějkou jako Kirké Aiaiská. O čem se té noci uradily ony tři Eumenidy anebo co tajného ujednaly, nebylo sice známo, avšak ráno se všem zjevilo nad slunce jasněji, když jejich sestra Libuše označila místo, kde se tajil jejich budoucí kníže i jeho jméno. Neb kdo by si byl pomyslel, že si knížete povolají od pluhu? Nebo kdo mohl vědět, kde oře muž, který se měl stát správcem lidu? O čem by však nevědělo věštecké nadšení? Anebo čeho by nedokázalo čarodějné umění? ...

Druhého dne, jak bylo nařízeno, bez prodlení svolají sněm a shromáždí lid. Když se všichni sejdou, tu žena, sedící na vysokém stolci, promluví k hrubým mužům: „Jak jsi politování nadmíru hoden, ó lide, jenž neumíš svobodně žít, svobodu, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem, tou vy ne bezděky zhrdáte a své šíje dobrovolně poddáváte nezvyklé porobě ... Trváte-li na svém předsevzetí a nemýlíte-li se ve svém přání, oznámím vám jméno knížete i místo, kde pobývá.“

K tomu sprostý lid zajásá zmateným křikem, všichni jedněmi ústy žádají, aby jim byl dán kníže. K nim ona: „Hleďte,“ praví, „hle, za oněmi horami,“ a ukázala prstem na hory, „je neveliká řeka Bílina a na jejím břehu je vidět vesnici, jež se nazývá Stadice. V jejím obvodu je úhor, zděli i zšíři dvanácti kročejů, jenž kupodivu, ač leží mezi tolika poli, přece nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře s dvěma strakatými voly. Jeden vůl má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu, druhý je od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé. Nyní, je-li vám libo, vezměte mou řízu, plášť i přehozy, jaké sluší knížeti, jeďte vyřídít tomu muži vzkaz ode mne i od lidu a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž se jmenuje Přemysl. Ten na vaše hrdla a hlavy vymyslí mnohá práva, neboť to jméno latinsky zní rozmýšlející nebo přemýšlející. Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovat na věky věků.“ ...

V době těchto prvních počátků práv jednoho dne řečená paní, již se zmocnil věštecký duch, před svým mužem Přemyslem a v přítomnosti starších lidu takto věštila: „Spatřuji hrad, který pověsti nebes se dotkne, ve hvozdě leží místo, je vzdáleno ode vsi této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny. Toto místo na severní straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká a velmi skalnatá hora, která se od skal nazývá Petřín, převyšuje okolí. Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k řečené řece. Až tam přijdete, naleznete člověka, jak uprostřed lesa otesává práh domu. A protože u nízkého prahu se i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou. V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářit svými divy a zázraky. Všechna pokolení české země a ostatní národy budou je uctívat obětmi a dary a klanět se jim. Jedna z nich bude slout Větší sláva, druhá Voje útěcha.“ ...

V té době dívky této země dospívaly beze jha, jako Amazonky usilovaly o vojenskou zbraň, volily si vůdkyně a vojensky sloužily stejným způsobem jako mladí mužové a po mužsku si hleděly lovu v lesích. Proto muži si je nebrali, nýbrž ony samy si braly muže, které a kdy chtěly, a jako skythský kmen Plavci neb Pečeněgové se muž a žena v oděvu nijak nelišili. Z toho přibýlo ženám tolik smělosti, že si vystavěly na jedné skále, nedaleko od dříve řečeného hradu, polohou pevný hrad, jemuž od dívčího názvu bylo dáno jméno Děvín. Když to viděli jinochové, zmocnila se jich veliká žárlivost. Shromáždili se v hojném počtu a sotva na doslech polnice odtud vystavěli na druhé skále mezi chrastím hrad, který nynější lidé nazývají Vyšehrad, tehdy však od chrastí dostal jméno Chrasten. A poněvadž dívky uměly často chytřeji obelstít jinochy, často zase jinoši bývali statečnější než dívky, brzo trvala válka mezi nimi, brzo mír ...

Shrňme tedy Kosmovo vyprávění do následujících bodů:

1. U Kosmy vynáší Libuše soud sama, bez účasti sněmu. Funkce a význam sněmu jsou u Kosmy sníženy, zřejmě proto, že by kronikář (či jeho zdroj) jednak těžko odůvodnil svolávání sněmu kvůli marginálnímu územnímu sporu a za druhé nebylo v Kosmově době žádoucí připustit tak vyspělé uspořádání u pohanů.
2. Libuši samotnou líčí Kosmas s pozoruhodnou ambivalencí, plynoucí zřejmě z jeho náboženského přesvědčení spojeného s odmítáním tehdejších představ o pohanském světě.
3. Svářícími se stranami jsou dle Kosmy dva sousedé z vyšší společenské vrstvy. Jde o územní spor, není zmíněn žádný příbuzenský vztah mezi nimi. Jejich vlastní jména ani místa sporu Kosmas neuvádí.
4. Sněm Libuše svolává až následující den, aby všemu lidu oznámila jméno nového knížete – Přemysl, kterého si vezme za manžela i místo Stadice, kde ho poslové naleznou. Obsah tohoto oznámení je dle Kosmy výsledkem předchozího nočního čarování Libuše a jejích dvou sester. Libušin soud, příjezd Přemysla, knížecí svatba i Libušina věštba, to vše se odehrává dle Kosmy na **Libušíně**, Libuši založeného hradu snad někde u dnešního Zbečna. Kosmas tedy neuvádí nikde v souvislosti s Libušiným soudem, její svatbou a s Libušinou věštbou místo **Vyšehrad**, které jsme zvyklí s touto pověstí spojovat.
5. Kosmas výslovně říká, že až v době Libuše a Přemysla jsou první počátky práva u Čechů.
6. Libušina věštba dle Kosmy umísťuje Prahu jako centrum budoucí moci státu jednoznačně na levý břeh Vltavy, dle uvedených místních jmen, podle kterých se zakladatelé města mají orientovat, na budoucí Pražský hrad.
7. **Vyšehrad**, jako místní jméno v jeho době samozřejmě užívané, Kosmas sice připouští, ale coby původní název onoho místa prosazuje výraz **Chrasten**, který s poněkud posměšným podtextem spojuje s neautenticky působící pověstí o Dívčí válce. (Chrástí se, jak známo, snadno spálí a nic po něm nezůstane.) Vyšehradu Kosmas, jak se zdá, nechtěl věnovat pozornost.

Na tomto místě je třeba se blíže věnovat společenskému dění a myšlenkovému kvasu Kosmovy doby, jejím náboženským sporům a rozporům. Zejména je třeba se soustředit rozdíly v pojmání křesťanství východního a západního, tedy na spory mezi Byzancí a Římem, které v době Kosmově zcela jistě na našem území stále ještě hořely. A byl to místy krutý boj. V době Kosmova dětství došlo roku 1054 k dokončení církevního schismatu. Rok poté, roku 1055, jsou mniši ze slovanského Sázavského kláštera vyhnáni poprvé, aby se tam díky působení českého knížete a budoucího krále Vratislava I. roku 1061 vrátili nazpět.

V roce 1096 – v době Kosmovy dospělosti – je Sázavský klášter se svou slovanskou východní tradicí zničen definitivně. Jistě ne náhodou se téhož roku přehnala Čechami ze západu část první křížové výpravy^{9, 10)}.

Vyhlášení první křížové výpravy papežem Urbanem II., původně deklarované jako pomoc Byzanci a Jeruzalému v boji proti Turkům, se zvrtilo. V pozadí, i když zatím nevyslovena, byla jistě také náboženská nesnášenlivost vůči byzantskému východnímu křesťanství jakožto neblahý následek předcházejícího církevního schismatu. A tato nesnášenlivost, jak víme z příkladu osudů Sázavského kláštera, musela bujet i v Čechách té doby. Už samotné vyhlášení první křížové výpravy bylo provázeno násilnostmi nábožensky motivovanými, také u nás. Třeba říci v této souvislosti, že současník těchto událostí, Kosmas, se ohrazoval proti násilí na Židech a proti jejich násilnému křtění¹¹⁾:

Téhož roku nastalo takové hnutí, ba božské zanicení v lidu pro cesty do Jeruzaléma, že v německých krajích, zejména ve východních Frankách, zůstalo na hradech a ve vsích jen velmi málo obyvatel. A poněvadž pro množství vojska nemohli všichni zároveň jít jednou cestou, obořili se někteří z nich, když táhli naši zemí, z Božího dopuštění na Židy. Proti jejich vůli je křtili a ty, kteří se nechtěli podvolit, zabíjeli. Když biskup Kosmas viděl, že se tak děje proti ustanovením církevních zákonů, spravedlivě se rozhorlil a pokoušel se bránit tomu, aby je násilím křtili. Avšak nadarmo, protože se nenašel nikdo, kdo by ho v tom podpořil.

Avšak Sázavský klášter¹¹⁾ a jeho likvidaci, včetně jeho knihovny a vlastně téměř všech jeho duchovních i hmotných statků, Kosmas, ač současník, vůbec ve své kronice nezminil. Kosmas nebyl přítelem slovanské liturgie ani české slovanské tradice. Byl zřejmě také vázán jako duchovní pro latinské strany sliby poslušnosti a roli tu mohla hrát i hrozba postihu, který by asi byl v jeho době velmi nelítostný.

O životě Kosmově toho mnoho nevíme, ale je doloženo, že studoval v západní Evropě, jmenovitě v Lutychu¹²⁾. Tím byla dána jeho latinská církevní orientace a převažující loajalita k Římu. V jeho době byla zřejmě česká společnost rozdělena. Byl zde jednak velký tlak na přijetí pro římské, západní církevní orientace a současně zůstávala stále živá, česká a slovanská, původně

⁹⁾ První křížová výprava: https://cs.wikipedia.org/wiki/První_křížová_výprava

¹⁰⁾ Lidová křížová výprava: https://cs.wikipedia.org/wiki/Lidová_křížová_výprava

¹¹⁾ Reichterová K, Bláhová E., Dvořáková V., Huňáček V.: *Sázava*. Praha, Odeon 1988.

¹²⁾ Kosmas: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kosmas>

pohanská tradice, podporovaná mimo jiné christianizací z byzantského a velkomoravského okruhu se slovanskou liturgií.

Kosmovo ignorování Vyšehradu v první části kroniky je nápadné. Zdá se, že Kosmas chtěl, aby se na starou českou tradici a na kulturní význam místa zapomnělo. Jako současník krále Vratislava I. musel Kosmas vědět o Vratislavových stavebních aktivitách na Vyšehradě, o jeho zásluhách na založení Vyšehradské kapituly a jejím zvláštním statutu, o přeložení jeho královského sídla na Vyšehrad, atd. Vratislav naopak musel starý význam Vyšehradu a tradici s ním spojenou znát a ctít¹³⁾. Vždyť už činnost jeho rodového předchůdce, zakladatele české státnosti, Boleslava I., je na Vyšehradě doložena¹⁴⁾. Byl tedy Vyšehrad a jeho význam spojován od počátků českého státu v 10. století s vládnoucím českým přemyslovským rodem a jeho původem. Třeba na tomto místě též zmínit poměrně nedávné archeologické nálezy základů u nás ojedinělé a neobvykle rozlehlé předrománské církevní stavby, pravděpodobně z konce 10. století¹⁵⁾. Spory o této stavbě, o jejím původu a zamýšleném významu, se stále ještě vedou.

Kosmas Vyšehrad na rozdíl od RZ v souvislosti s pověstí o Libušíně soudu nejen nezmiňuje, ale snaží se jeho význam zlehčit. Lze tedy u Kosmy nalézt více stop tendenčního zkreslování pověsti. Odpověď na otázku proč tomu tak je, třeba hledat, jak řečeno výše, v dobových náboženských sporech. Za těmito spory je třeba ale také vidět jejich praktické dopady, zejména prosazování principů, uplatňovaných při řízení státu a jeho právním uspořádání, v nichž byly mezi Římem a Byzancí značné rozdíly¹⁶⁾.

Současníci Kosmas a Vratislav I. se mi v tomto ohledu jeví jako typičtí zástupci dvou protichůdných snah. Vratislavovi I. šlo zjevně o podporu a udržení Velkomoravské, Cyrilometodějské tradice, nejspíše proto, že tuto tradici spojoval s původem svého rodu¹⁷⁾.

A Rukopis zelenohorský pak dobře zapadá do obrazu soupeření těchto dvou snah. Je totiž možné se domnívat, že text RZ byl zapsán (a zřejmě i dle dobových zvyklostí veřejně čten, či spíše zpíván) z popudu někoho z proti latinské strany. Popud mohl vyjít buď už od jednoho z Boleslavů (I. nebo II.) nebo od samotného krále Vratislava I. Že v něm tedy, ač zpracovává starou českou pověst, také můžeme najít stopy příklonu ke straně hájící staré české tradice, pak neudivuje. Je

¹³⁾ Moucha V., Nechvátal B., Varadzin L. et al.: *Vyšehrad. Knížecí a královská akropole. Svědectví archeologie*. Praha, Archeologický ústav AV ČR 2015.

¹⁴⁾ Šecha O.: *Základy státnosti položil Boleslav I.* <https://www.cdk.cz/zaklady-statnosti-polozil-boleslav-i>

¹⁵⁾ Nechvátal B., Varadzin L.: Monumentální předrománská sakrální stavba na Vyšehradě. *Akademický bulletin Akademie věd České republiky* 2014, č. 11, s. 10–12 (<http://abicko.avcr.cz/2014/11/07/>)

¹⁶⁾ Zástěrová B. a kol.: *Dějiny Byzance*. Praha, Academia 1992.

¹⁷⁾ Reitinger L.: *Vratislav: První král Čechů*. Praha, Argo 2017.

pozoruhodné, že obě části RZ – Sněmy a Libušin soud – se věnují popisu zvykového práva v Čechách v bájných dobách, včetně dědického práva. Rovněž je pozoruhodné, jak jsou v Libušině soudu systematicky vyjmenováni jednotliví místní vládci i území, která spravují – většinou podle jmen řek, horských útvarů, či sídel¹⁸⁾. I to by opravňovalo k domněnce, že se některý vládnoucí Přemyslovec snažil takto doložit stáří a oprávněnost svých rodových územních nároků. Je pravděpodobné, že při zápisu textu RZ také došlo k upravování staré pověsti a jejímu tendenčnímu zkreslení.

Avšak, jak víme, latinská církevní orientace nakonec v českých zemích převládla a bylo to doprovázeno násilím a ničením životů i kulturních hodnot té druhé strany. Z tohoto hlediska jsou úpravy pověsti v Kosmově podání a její tendenční zkreslení ve prospěch tohoto směru pravděpodobné a pochopitelné. A jistě je také významné, že všichni jeho jmenovaní kronikářští následovníci byli duchovní pro latinské orientace. Tedy také vázaní příslušnou poslušností i úctou k jejich předchůdci.

Domnívám se, že k tendenčnímu zkreslení použil Kosmas (či jeho zdroj) následující prostředky:

1. Kosmas přesunul podstatu sporu ze sporu **společensky zásadního významu** (spor o mužskou primogenituru) na spor okrajový a provinčně bezvýznamný (spor dvou nepřibuzných sousedů o hranici pozemků).
2. Kosmas vlastně nesdělil nic o průběhu soudu samotného, soud vynáší Libuše sama den před tím, než svolává sněm. Sněm je u Kosmy snižen na vykonavatele výsledku nočního čarování kněžny a jejích sester. Tím výsledkem je Libušino sdělení, kde najdou jejího budoucího manžela.
3. Kosmas přidal k vyprávění o Libušině soudu zjevně původně nečeskou a vlastně soběstačnou pověst o dívčí válce¹⁹⁾, ke které mělo dojít po Libušině smrti. Tím posunul těžiště celého vyprávění jinam, vedoucím tématem pověsti o Libuši se pak stal boj mezi pohlavími (dalo by se dnešním nepěkným žargonem říci „genderová problematika“). Toto téma, jak právě dnes můžeme pozorovat, dovede zlákat pozornost lidí spolehlivě, přednostně a na dlouho, i když zcela neplodně. A umožní to tak dle potřeby zakrýt důležitější témata. Lidé středověku a dob následujících se od nás zajisté v tomto ohledu mnoho nelišili.

Od Kosmova vyprávění je Libušin soud s tímto tématem boje žen s muži o nadvládu už pak napořád spojován. Samotný text RZ však nelze takto

¹⁸⁾ Urban J.: *Rukopis zelenohorský a trocha zeměpisu* (v přípravě).

¹⁹⁾ Jireček H.: *Skazka o Dívčí válce v Čechách*. Praha, nákl. vlastním 1905.

interpretovat. K tomuto problému viz níže. I autor libreta opery Libuše, Josef Wenzig, se s tím zřejmě dosti potýkal²⁰⁾. Na jedné straně se chtěl vlastenecky přidržet textu RZ a na straně druhé se musel vypořádat s texty našich kronik. Vyřešil to vložením romantického motivu ženské intriky, která vlastně v opeře způsobí roztržku mezi bratry. Když se tato milostná zápleтка šťastně rozuzlí, původně majetkový spor dvou bratrů už ztratí význam a dále se neřeší.

V textu Kosmovy kroniky, mluvím o prvních pěti kapitolách *První knihy jeho Kroniky Čechů*²¹⁾, je třeba si v kontextu tohoto článku všimnout ještě následujících nesrovnalostí, které také napovídají, že nemusí jít o původní verzi pověsti, ale o verzi tendenčně přepracovanou, s vynechanými částmi a pak doplněnou: Mnohými bylo poukazováno, že cize působí zvláštní jména **Kazi**²¹⁾ a **Teta**²²⁾, uvedená Kosmou, od kterých Kosmas odvozuje jména míst, Kazín a Tetín, kde tyto sestry kněžny Libuše údajně sídlily.

Domnívám se, že tomu bylo nejspíš naopak, že prvotními byla (snad keltská) jména míst, a že Kosmas, (či jeho zdroj) vlastní jména sester odvodil od nich. Postavy Libušiných sester vložené do původní pověsti, pak mohly posloužit k odmítání a znevážení zbytků pohanských zvyklostí. Je také zřejmé, že jméno **Libuše**²³⁾ – **Lubuša** v RZ – zní, na rozdíl od jmen jejích údajných sester, slovansky, stejně jako **Přemysl**.

V Kosmově líčení ale zvlášť podivně a neorganicky působí vypravování o Dívčí válce, které je do textu kroniky jaksi bez přechodu vloženo. Pověst o Dívčí válce zcela jistě není původní českou pověstí¹⁹⁾. Ostatně podobnost s analogickými pověstmi u antických autorů Kosmas sám uvádí. Též nápadné je jeho tvrzení, že se **Vyšehrad** původně nazýval **Chrasten**. Kosmas existenci místního jména Vyšehrad ve své době ovšem popřít nemohl. Jak bylo výše řečeno, je prokázána pozoruhodná stavitelská činnost jeho současníka, Vratislava I., i další významná činnost jeho předchůdců (ražba mincí Boleslava I., existence metalurgie vzácných kovů v době jeho panování) na Vyšehradě¹³⁾. Ale z pověsti o Libuši v podání Kosmovy kroniky souvislost s Vyšehradem úplně zmizela. Naproti tomu text RZ jednoznačně označuje Vyšehrad za Libušino **otcovské sídlo**, které zdědila.

²⁰⁾ Hostomská A. et al.: *Opera: průvodce operní tvorbou*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959.

²¹⁾ Kazi (jméno): [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kazi_\(jméno\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kazi_(jméno))

²²⁾ Teta (mytologie): [https://cs.wikipedia.org/wiki/Teta_\(mytologie\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Teta_(mytologie))

²³⁾ Libuše: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Libuše>

Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína

Vyšehrad s Libuší opět později spojil až Přibík Pulkava z Radenína. A toto spojení se pak udrželo již napořád. Také to je argument pro existenci ještě jiné a zřejmě i starší verze pověsti o Libušině soudu, kterou Přibík Pulkava mohl znát. A stává se to tak pochopitelně dalším argumentem pro středověkou dataci zápisu Rukopisu zelenohorského.

Přibík Pulkava z Radenína se ovšem v ostatním líčení Libušina soudu rámcově přidrzuje, (stejně jako Dalimil a po něm následující kronikáři) Kosmovy verze pověsti.

Před Pulkavou už Dalimil pověst o Dívčí válce, kterou líčí velmi obsírně, počeštil. To pravděpodobně on dodal pověsti česká vlastní a místní jména. Možné je ale také, že v jeho době už u nás pověst o Dívčí válce, původně mnohem stručněji zaznamenaná Kosmou, zdomácněla a vyvinula se do české podoby přirozeně.

Dvě pověsti o Libuši

Z toho, co zde bylo řečeno se zdá být pravděpodobné, že v Kosmově době byla známa **minimálně ještě jedna, starší verze pověsti** o Libušině soudu, ke které se Kosmas (či jeho zdroj) nechtěl znát. Totiž ta, která umísťovala kněžnu Libuši a dění okolo ní na Vyšehrad, a která sdělovala něco o fungování zvykového práva u starých Čechů doby pohanské. V Rukopisu zelenohorském je navíc spojena s územím pozoruhodně zeměpisně určeným¹⁸⁾, na kterém se toto právo kdysi mělo uplatňovat. Kdo si RZ skutečně pozorně přečte, musí uznat, že tam nejde o boj mužů se ženami o nadvládu. Jak už bylo řečeno v úvodu, v RZ jde o spor dvou bratrů ohledně přednostních práv toho prvorozeného. Libuše tam sama nesoudí, ale nejprve, coby vládnoucí kněžna, svolává sněm mužů – lechů a vladyků – a jim předkládá k volbě tři možnosti. Rozhoduje zde **hlasování** lechů a vladyků na sněmu, nikoliv kněžna sama. Zlobná reakce Chrudošova se obrací proti Libuši jako ženě podle mne proto, že Chrudoš tím vyjadřuje, že muž na knížecím stolci by jeho spor s bratrem vedl jinak. Zřejmě sám, bez účasti sněmu a stejně jak je zvykem u Němců. Tam, v námi uvažované době zápisu RZ, se v dědickém právu již pozvolna prosazovala mužská primogenitura a s ní spojené bezvýhradné právo panovníka – prvorozeného syna – rozhodovat²⁴⁾. Historicky

²⁴⁾ Primogenitur, <https://de.wikipedia.org/wiki/Primogenitur> *V právu na německém území a ve středověkém Německu zvláště, se princip primogenitury prosazoval jen zvolna. U Karlovců a Askanců se moc dělila mezi žijící syny. Jindřich I. Bavorský zděvodňoval svá opakovaná povstání proti panování svého bratra, Oty Velikého, právě tím, že Ota je sice Primogenitus (prvorozený) syn svého otce, ale je jen pouhým vévodou, zatímco on sám je Porfyrogenitus (narozený v purpuru), tedy jeho dítě je prý ve vyšší pozici krále.* (Autorský překlad JŠ.)

doloženým významným mezníkem tohoto vývoje u našich sousedů byl spor římského císaře Otty I. Velikého (912–973) se svým mladším bratrem, bavorským vévodou²⁵⁾. Proto, jak se domnívám, Ratibor v RZ po kněžnině pohanění říká výslovně, že nepotřebujeme hledat vzor u Němců, protože máme své vlastní právo. Právo, které je jako zákon svaté, protože ho do země přinesli již dávní předci. A dodávám: které také nepřipouští vložit prakticky neomezenou rozhodovací moc do rukou jednoho vládce.

Jak tedy mohla vypadat ta hypotetická starší verze pověsti o Libušině soudu? Věděli bychom víc, pokud by se v budoucnu objevily v nějakém zapomenutém archivu ještě další staré písemné památky. Nyní lze říci podle mne jen tolik, že pověst obsahovala vyprávění, že v době pohanské měl kmen Čechů ustálené zvykové právo, kterým se řídil. Důležité otázky rozhodoval sněm svolávaný vládcem. Vláda nad územím patřícím Čechům se vykonávala z Vyšehradu. Kněžna Libuše jako dcera Kroka, v RZ nejmenovaného, byla zřejmě dosazena na otcovský stolec též sněmem, aby řídila vládu, protože Krok neměl syna. Pověst umístila její sídlo a sídlo jejích předků na pravý břeh Vltavy, na Vyšehrad. Text pověsti v RZ i texty všech zmíněných kronik se shodují v tom, že byla obecně uznávána Libušina moudrost a věštecké schopnosti.

Jestli byla v pokračování Libušina soudu v RZ pak zpracována též pověst o její svatbě s Přemyslem a o založení Přemyslovského rodu – což pokládám za pravděpodobné – a jak toto zpracování vypadalo, to bohužel nevíme. Text RZ je neúplný, končí pohaněním kněžny na sněmu.

Je třeba ještě zmínit dva zajímavé detaily, které do vypravování o Libušině soudu vložil Hájek z Libočan, který se rovněž rámcově drží Kosmova vzoru, pokud jde o podstatu a průběh sporu. Za prvé, krom RZ jedině Hájek uvádí vlastní jména svářících se mužů. Podle Hájka šlo o Rohoně, syna Kalova a Milovce, syna Přeslavova, žijící ve vsi která se jmenuje Chuchel. Jménům Chrudoš a Šťáhlav, která známe jen z RZ, se nijak nepodobají. Uvedením jmen otců svářících se mužů Hájek podle mne zdůrazňuje, že mezi nimi není bratrský vztah a drží se tím starších kronikářských podání. Ale na druhé straně – jedině Hájek z Libočan uvádí doslova, a ne zcela konzistentně s předchozím, že ve sporu šlo o meze a „**o dědiny, které vedle sebe měli**“. Což připomíná text RZ, kde se bratři sváří „**o dědiny, o dědiny otné**“. Je tedy možné, že Hájek text Rukopisu zelenohorského znal?

²⁵⁾ Otto I. (HRR), [https://de.wikipedia.org/wiki/Otto_I._\(HRR\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Otto_I._(HRR)) *Ota prosadil během první poloviny svého dlouhého panování nedělitelnost království a svoji svrchovanou moc při udělení úřadů. Tím se hluboce dotkl stávajícího mocenského složení šlechty. Nejtěžší povstání odporu vycházela od samotných členů královské rodiny. Otův bratr Jindřich a jeho syn Liudolf vznesli nárok na podíl na královské moci. Z těchto povstání vyšel Ota Veliký vždy jako vítěz.* (Autorský překlad JŠ.)

Závěr

Rukopis zelenohorský na straně jedné a naši nejvýznamnější kronikáři v čele s Kosmou na straně druhé podávají dvě zásadně odlišné verze pověsti o Libušině soudu. Navíc je pravděpodobné, že obě verze této pověsti – **Rukopis zelenohorský** a **Kosmova kronika** – zrcadlí také spory doby, v níž byly zapsány. To jistě neudivuje, protože tendenční zkreslování minulosti existovalo vždy a i my je dobře známe.

Snažila jsem se ve svém textu tedy také nalézt možný dobový kontext podoby Libušina soudu v RZ i možný dobový kontext podoby této pověsti ve verzi Kosmovy kroniky. Z tohoto pohledu pak už netrčí RZ v naší literatuře jako historicky nevěrohodná, izolovaná a nepochopitelná kuriozita, zplozená slepým vlasteneckým zápalem a ctižádostí, padělek, který je třeba odsoudit a odsunout do zapomnění.

Rukopis zelenohorský je dle mého názoru možno pojímat nejen jako záznam staré pověsti o Libuši a jejím soudu, ale také jako zprávu, byť idealizovanou – vždyť je to pověst –, o obyčejovém právu a průběhu sněmů u starých Čechů. Rukopis zelenohorský je svým obsahem a obrazy, které nám překrásným jazykem zprostředkovává, zcela jedinečná památka. A to v evropském kontextu. Kosmas, ani žádná z našich následujících kronik nepředkládají nic podobného. Soudím, že kdyby RZ byl podvrh z počátku 19. století, falzátor by se řídil dostupnými staršími kronikářskými vzory a příběh by byl vyprávěn alespoň rámcově v souladu s nimi. S uspokojením konstatuji, že tento názor jsem si dodatečně potvrdila – byl totiž vysloven ze strany rukopisné obrany již dříve²⁶⁾. Jde o důležitý argument ve prospěch názoru, že Rukopis zelenohorský je středověkou památkou, a to památkou velmi starou. Podle mého názoru odpovídající dataci Palackého, Šafaříka²⁷⁾ a též Jana Evangelisty Purkyně²⁸⁾ do 10. století. Tedy, že zápis textu RZ třeba klást do doby, kdy se zde i u našich sousedů rozhodlo o tak významných záležitostech, jakým bylo ustálení a kodifikování způsobů výkonu panovnické moci a dědického práva. A kdy se také formoval svébytný český stát.

²⁶⁾ Vrzalík J.: *Poučení o nepadělaných rukopisech Královédvorském a zelenohorském*. Praha, nákl. vlastním 1934.

²⁷⁾ Palacký F., Šafařík P.J.: *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache: Libusa's Gericht, Evangelium Johannis, Der Leitmeritzer Stiftungsbrief, Glossen der Mater Verborum*. Prag, Kronberger und Řivnáč 1840.

²⁸⁾ Purkyně J. E.: [recenze Palackého a Šafaříkovy knihy²⁷⁾]. *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* 13–14, 1841, s. 99–112. (Český překlad dostupný in: *Almanach rukopisné obrany III*. Praha, Neklan 1995, str. 87–98.)

Vyšehrad dodnes nepoznaný

DANA MENTZLOVÁ

Mocný Vyšehrad, sídlo českých knížat na skále nad Vltavou, známe ze starých pověstí českých a z Rukopisu zelenohorského. Méně známá je výpověď archeologie. Dlouhodobé archeologické výzkumy byly shrnuty až roku 2015 v obsáhlé publikaci Václava Mouchy, Bořivoje Nechvátala, Ladislava Varadzina a dalších¹⁾. Archeologické nálezy zčásti potvrdily dřívější zprávy, zčásti ukazují nový a odlišný obraz minulosti tohoto místa.

Vyšehrad se nachází na ostrožně vymezené Vltavou, údolím Botiče a podolským údolím. Nejdůležitějším místo bylo v jihozápadním výběžku ostrožny, lemovaném skalními srázy, kde je nyní galerie Vyšehrad. Zde bývala akropole, oddělená příkopem od dalších částí hradiště.

Důkladné archeologické zkoumání Vyšehradu začalo teprve za první republiky. V letech 1924–1936 se prováděly rozsáhlé terénní odkryvy, ale nálezy dlouho nebyly náležitě zpracovány a vyhodnoceny²⁾. Nálezy byly po léta uchovávány v očíslovaných sáčkích. Po roce 1966 archeolog Bořivoj Nechvátal provedl shromáždění dokumentace, přesáčkování, evidenci a depozitní uložení. V dalších letech se prováděla revizní sondáž v místech starších výzkumů a byla zkoumána další místa, především mimo akropoli. V letech 2010–2013 byl zpracován prvorepublikový fond a dosavadní nálezy. Následovaly významné objevy částí staré kostelní stavby, tzv. trikonchy, v letech 2014–2018. Průzkum Vyšehradu není dosud ukončen.

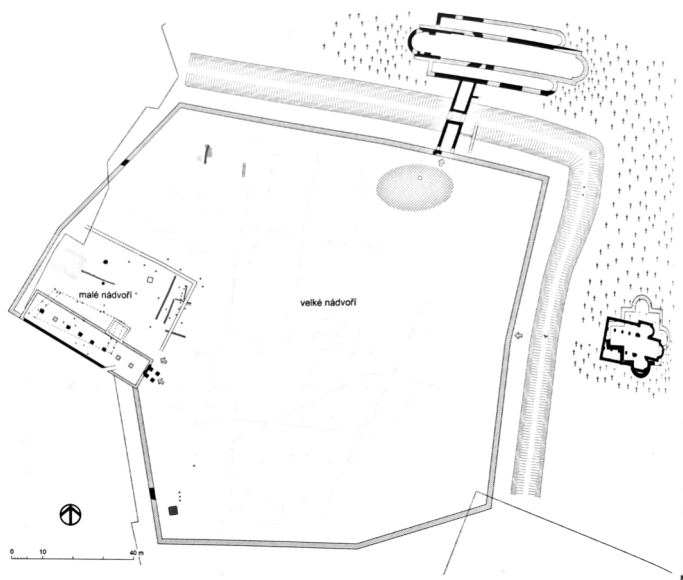
Historie osídlení Vyšehradu

V pravěku byl Vyšehrad osídlen ve dvou obdobích v době kultury nálevkovitých pohárů. Další fáze osídlení spadá do kultury řivnáčské (dříve zvané nordická) v době 3000–2900 př. Kr. Pak je v archeologických nálezech mezera čtyř tisíciletí.

Vznik hradiště na Vyšehradě kladou dnešní archeologové mezi léta 950 až 1000. Z období před vznikem hradiště máme pouze sedm zlomků keramiky

¹⁾ Moucha V., Nechvátal B., Varadzin L. et al.: *Vyšehrad. Knižecí a královská akropole. Svědectví archeologie*. Praha, Archeologický ústav AV ČR 2015.

²⁾ Guth K.: Vyšehrad. *Památky archeologické* 37, 1931, s. 63–64.

Vyšehradská akropole v raném středověku (podle ¹⁾).

(střepů) ze 6. až 9. století. Tyto zlomky zjistil archeolog Ladislav Varadzin teprve při zpracování prvorepublikových nálezů. Nevelký počet ukazuje na omezenou, možná jen občasnou formu osídlení. Mohlo jít o strážní stanoviště. Nálezy jsou především na západní straně akropole s výhledem na řeku³⁾.

Značně větší množství nálezů je datováno až po polovině desátého století. Jde především o keramické zlomky, které jsou datovány na základě tvarů nádob a ozdob. Další doklad představují vyšehradské mince, z nichž nejstarší byly raženy v 80. až 90. letech 10. století. Podle kronikářské zprávy byl kostel sv. Jana Evangelisty na Vyšehradě vysvěcen sv. Vojtěchem, což odpovídá letům 983–988 nebo 992–994, kdy byl sv. Vojtěch v Čechách. Hradiště na Vyšehradě tedy dle současného stanoviska archeologů vzniklo za vlády Boleslava I. nebo II.

První historická písemná zmínka o Vyšehradu je v Kosmově kronice k roku 1003, kdy sem byl dovezen kníže Jaromír. V letech 1003–1004 byly Čechy obsazeny Poláky, ale Vyšehrad zůstal věrný Jaromírovi a nebyl dobyt. Kronikář Dětmar uvádí, že znamení k vyhnání Poláků z Prahy dalo zvonění zvonu na Vyšehradě. V Rukopise královédvorském líčí vyhnání Poláků první neúplná píseň, zvaná Oldřich. Po vítězném boji byl Jaromír na Vyšehradě provolán za knížete.

³⁾ Zajímavé je, že staroslovanské osídlení bylo zjištěno na Libušíně, kde byla nalezena keramika pražského typu ze 6. a 7. století.

Je patrné, že vyšehradské hradiště mělo již v prvním období významnou úlohu, což dokazují také pozůstatky velké kostelní stavby, zvané trikoncha. Období největší slávy Vyšehradu nastává roku 1070, kdy byla založena bazilika sv. Petra a Pavla. První český král Vratislav II. si zvolil Vyšehrad za své sídlo a nechal zde vystavět kamenný palác v raně románském slohu, aby odtud vládl své zemi. Místo sloužilo i jako pohřebiště panovníků. Byl zde pohřben Vratislav II, jeho manželka Svatava Polská a jejich syn Soběslav I.

Po smrti Soběslava I. roku 1140 už na Vyšehradě nepobýval panovník. Soběslav II. byl ještě pohřben na Vyšehradě, ale pak význam sídla klesal. Až Karel IV. znovu velkoryse vybudoval na Vyšehradě paláce a opevnění v gotickém slohu. Hrad byl však vyrabován a poničen za husitů a pak už nikdy nedosáhl předchozí slávy.

Vyšehrad v období předrománském

Archeologické průzkumy nám umožňují rekonstruovat nejstarší podobu vyšehradského hradiště. V jihozápadní části dnešního areálu byla akropole s hlavní budovou a nádvořím. Ta byla od ostatní plochy hradiště oddělena příkopem. Kromě příkopu tvořila opevnění zřejmě i dřevohlinitá hradba, ale tu se dosud nepodařilo nalézt. Přes příkop vedl dřevěný most. Kůl zaražený do příkopu byl setnut dle radiokarbonové analýzy v letech 670–1030, s pravděpodobností 95 %.

Na výběžku skály, kde je nyní galerie Vyšehrad, stávala pravděpodobně dosti velká dřevěná halová stavba lichoběžníkového půdorysu s plochou 303 m². Kratší strany budovy byly zdvojené. Uvnitř byl velký sál, který zřejmě plnil sněmovní funkci. Podobné stavby se dochovaly i na říšských falcích z 9. až 11. století. Rovnoběžně s delší stěnou budovy byl nalezen palisádový žlab, který pochází buď z pravěku, nebo z raného středověku. Na místě lichoběžníkové stavby později vznikl Vratislavův románský palác rovněž se sněmovní funkcí.

Na akropoli se dále nacházely dvě velké obytné srubové stavby z kamene a dřeva. Rovněž tyto stavby byly neobvykle velké, jejich dřevěné prvky měly délku až 16 m. Kromě toho se na akropoli našlo 76 kůlových jam, jejichž datování není jisté, můžou být z pravěku nebo ze středověku.

Mimo akropoli, v bezprostředním předpolí, byly nalezeny pozůstatky velkého předrománského kostela, již zmíněné trikonchy. Její zbytky leží pod základy románské baziliky sv. Vavřince. Až po roce 2010 byla zjištěna překvapující velikost stavby a její tvar. Vnitřní plocha kostela je 287 m², je tedy zhruba o 40 % větší než rotunda sv. Víta na Pražském hradě. Půdorys kostela (čtvercový tvar se třemi apsidami) je rovněž neobvyklý. Některé takové stavby z pozdějšího období jsou známy v okruhu Východořímské říše, na Balkáně a v Itálii, v Maďarsku a Francii. Pozdější obdoby jsou i v Čechách, ale v porovnání

s vyšehradskou trikonchou jsou trpasličích rozměrů. V písemných dokladech není o tomto pozoruhodném kostelu žádná zpráva. Archeologové dnes soudí, že byly postaveny pouze základy. Zdivo pak bylo zakonzervováno maltovými mazaninami. Trikonchu můžeme datovat jen rámcově mezi polovinu 10. století a polovinu 11. století. Stavba ukazuje na mimořádné postavení Vyšehradu, ať už realizované, nebo jen zamýšlené.

Důležitou součástí Vyšehradu byla mincovna a metalurgická dílna, kde se zpracovávalo stříbro a zlato. Tento důležitý provoz byl umístěn přímo na akropoli, uvnitř panovnického dvora, i když se během výroby používal arsen. Důvodem byl zřejmě dohled nad surovinou. Podobné umístění na akropoli zjistili archeologové i na Libici. Později bývaly metalurgické dílny na předměstích a předhradích. Vyšehradská mincovna byla v činnosti v letech 992 až 1012 a během této doby se zde vyrábělo 32 typů mincí. Je zajímavé, že slovo Vyšehrad bylo raženo na mincích v různých podobách (WISEG, VSGRA, VIS, VAISG, VVISEGRAD, VSEGRAD, VAISGRAD, VSIGRAD, VITEGDAD, VISSEGRAD, VSRISHESHS), což ukazuje neustálenost jazyka a zápisu ve starých dobách. Tuto různost písemných podob jednoho slova je dobré si uvědomit i při posuzování námitek proti jazyku Rukopisů.

Velkou část vyšehradské akropole zaujímal nádvoří, které zřejmě sloužilo ke shromažďování elitního a obecného lidu při veřejných událostech (oslavy svátků, soudy), snad i jako tábořiště pro doprovod hostů. Volné prostranství zaujímalo nejméně 13 000 m², a to ve střední, jižní a východní části akropole.

Písemně doložené soudní zasedání na Vyšehradě bylo v roce 1130 a podle očitého svědectví Kanovníka vyšehradského přihlížel téměř třítisícíhlavý dav. Jak víme z říšských, českých, polských a uherských pramenů, na opevněných raně státních centrech se několikrát do roka shromažďovaly tisíce osob, aby se účastnily rituálů politické moci. Byly to například oslavy křesťanských svátků, výkony soudní moci, skládání poct, vítání návštěv.

Do tohoto rámce zapadá Libušin soud z Rukopisu zelenohorského, kterého se zúčastnili kmeti, leši a vladykové ze širokého okolí. Na Vyšehradě byl prostor pro konání takového velkolepého soudu, zatímco na Budči a na Libušíně se dle archeologů rozdělili na zastavěnou a nezastavěnou část neprojevuje.

Také na Pražském hradě se konaly odedávna české kmenové sněmy. Vzájemný vztah Pražského hradu a Vyšehradu nicméně není dodnes objasněn. Současní dějepisci se spíše kloní k názoru, že Vyšehrad a Pražský hrad nebyly konkurenční centra. Jejich postavení bylo spíše komplementární.

Na Pražském hradě byl knížecí stolec, bez něhož nebylo možné stát se panovníkem. Nastolení nového panovníka sestávalo ze tří kroků: volby, posazení na kamenný trůn na Pražském hradě a z aklamace (provolání za vládce). Z kroniky Dětmara Merseburského víme, že aklamace knížete Jaromíra po vyhnání Poláků se konala na Vyšehradě.

Vyšehrad v kronikách

Zprávy o založení Vyšehradu se v našich kronikách různí. Podle Kosmy byl vystavěn za dívčí války a nejprve dostal jméno Chvrasten, od chrastí⁴⁾. Později byl nazýván Vyšehrad. I podle Dalimila byl Vyšehrad vybudován Přemyslem během dívčí války. Přibík Pulkava z Radenína, dvorní kronikář Karla IV., posouvá založení hradu dále do minulosti. Považuje za zakladatelku Vyšehradu kněžnu Libuši a umísťuje sem původní sídlo Libuše a Přemysla Oráče.

Hájkova kronika uvádí, že Vyšehrad založil Krok roku 682. Původní jméno hradu prý bylo Psáry, stejně jako jméno hradu, kde sídlil praotec Čech. Současně s Krokovým hradem byla založena stejnojmenná ves Psáry u Botiče. Hájek zde zřejmě vycházel z místního názvu Psáry, který je doložen již ze 13. století.

Rukopis zelenohorský hovoří o Vyšehradu jako o otcovském zlatém sídle, tedy jej klade přinejmenším do doby Krokovy. Podobnost s Hájkovou kronikou lze chápat jako náznak pozdějšího vzniku Rukopisu zelenohorského, například v době renesanční nebo barokní. Zde si zaslouží být zmíněna teorie Z. F. Daneše, že autorem RZ může být Jan Vlasák, který pobýval v Rožmitálu a na zámku Zelená Hora současně s kronikářem Václavem Hájkem⁵⁾.

Přemyslový lýčený střevíce a mošna

Přes dosavadní negativní zjištění archeologů je zřejmé, že Vyšehrad byl od starých dob považován za sídlo Přemysla Oráče. Dle Kosmovy kroniky se na Vyšehradě v knížecí komoře chovají Přemyslové lýčené střevíce, až podnes a na věčné časy.

Přemyslové střevíce se ukazovaly králi v souvislosti s jeho korunovací, což dosvědčuje Tomáš z Pavie (*Gesta imperatorum et pontificum*), který navštívil Prahu ve 3. třetině 13. století. I když to výslovně neuvádí, probíhal tento rituál nepochybně na Vyšehradě.

Korunovační řád Karla IV. předepisoval pěší cestu budoucího krále na Vyšehrad, kde měl vykonat modlitbu⁶⁾. Z kroniky Přibíka Pulkavy se dozvídáme, že novému panovníku zde byly ukazovány přemyslovské památky. Pulkava zaznamenal, že střevíce jsou velmi pečlivě chovány v kostele vyšehradském. V předvečer korunovace jdou kanovníci a preláti v procesí vstříc budoucímu

⁴⁾ O „síle chrastí“ pod vyšehradskou skalou pje Píseň vyšehradská.

⁵⁾ Daneš Z. F.: Je Jan Vlasák autorem RKZ a ostatních sporných rukopisů? *Zprávy České společnosti rukopisné*, řada VIII, č. 5 (10. prosince 2019), s. 121–123.

⁶⁾ Cibulka J.: Předvečer královské korunovace podle řádu Karla IV. In: *Kniha o Praze (Pražský almanach) V*. Praha, Melantrich 1934, s. 24–31.

králi, ukážou mu střevíce a položí mu mošnu na rameno, aby králové měli na paměti, že pocházejí z chudoby a aby nikdy nezpychli.

Střevíce a mošna se ztratily zřejmě po zpusťování Vyšehradu za husitských bouří. Korunovační řád pro korunovaci Ferdinanda I. Habsburského už nemá ani zmínky o pouti na Vyšehrad⁷⁾.

Vyšehrad a Rukopisy

V souboru článků, které vyšly v letech 1936–1939 v časopise *Věda a život*, uvedl Rudolf Holinka, že „*jméno Vyšehrad je poměrně pozdní a vzniklo až v době Boleslavů přestavbou hradu na území nečeském (to jest nikoliv původního kmene Čechů), jenž byl patrně od počátku vystavěn jako hráz proti expansi Přemyslovců*“⁸⁾. Zatímco názor o původu Vyšehradu až v době Boleslavů souhlasí s dnešním názorem archeologie, teze o „*území nečeském*“ byla vyvrácena.

Ve 20. letech 20. století se totiž archeolog Emanuel Šimek snažil dokázat, že Vltava byla hranicí mezi kmenem Čechů a Zličanů, a že Vyšehrad byl před-sunutým hraničním hradištěm slavníkovského panství. Šimek chtěl vysvětlit nedostatek starých pramenů o Vyšehradu tím, že byl slavníkovský a prameny se nedochovaly. Nicméně numismatik Gustav Skalský doložil, že přemyslovské denáry byly raženy na Vyšehradě ještě před pádem Libice (roku 995) a tím prokázal přemyslovský původ Vyšehradu.

Podle současných archeologických poznatků byl Vyšehrad založen mezi lety 950 až 1000. Pozůstatky zlatého sídla kněžny Libuše, o kterém píše Rukopis zelenohorský, nebyly dosud nalezeny. Nelze však tvrdit, že ono Libušino otcovské sídlo neexistovalo, protože Vyšehrad není dosud prozkoumán. Z akropole Vyšehradu je prozkoumáno 16–17 %. Některé objekty, o kterých není pochyby, se nepodařilo nalézt. Nebyl nalezen původní dřevěnohlinitý val, ani nemáme zbytky kostelíka Jana Evangelisty. Pozůstatky trikonchy se podařilo částečně prozkoumat až v posledních letech.

Dosavadní průzkumy jeví určité nedostatky, které mohou být zásadní. Tak nálezy z první republiky hovoří o pravěké sídlištní vrstvě, která byla tehdy označována jako nordická „*stará černá kulturní vrstva, mastná, kompaktní se střípky a kostmi*“. Dle současného názoru spíše jde o nerozpoznané souvrství z vrstvy půdního typu, pravěké sídlištní vrstvy nebo vrstev a zřejmě i raně středověké sídlištní vrstvy (vrstev). Dnes se konstatuje o dochovaných pozůstatcích, že příměsi raně středověkých střepů jsou v sáčkách z nordické vrstvy a naopak příměsi pravěkých střepů jsou v sáčkách ze středověkých vrstev.

⁷⁾ Cibulka J.: *op. cit.* 6), s. 31.

⁸⁾ Holinka R.: Rukopisy po stránce historické. *Věda a život* 3, 1936–1937, s. 306–310.

Nemálo artefaktů bylo bohužel během dlouholetého skladování ztraceno. Datování některých objektů je neznámé, například se uvádí palisádový žlab a 76 kůlových jam, které mohou být z pravěku nebo ze středověku. Datování dle stratigrafie není už možné v případech prvorepublikových nálezů, kdy původní náleзовé situace už zmizely.

Je zřejmé, že mnoho pozůstatků bylo zničeno zubem času a pozdějšími stavbami. Část terénu na západním okraji vyšehradské skály se ve středověku asi zřítla do Vltavy. Na některých místech je průzkum velmi obtížně proveditelný, například na vyšehradském hřbitově.

Zároveň však stále zůstává naděje na nové objevy. Na Vyšehradě se neodtěžovaly původní terény, ale zarovnávalo se navážkami. Vyšehrad se tak i do budoucna jeví jako velmi nadějná lokalita pro moderní archeologický výzkum.

Jiné možnosti

Při uvažování o původu Rukopisu zelenohorského je třeba vzít v potaz i alternativní teorie, například již zmíněnou hypotézu o autorství Jana Vlasáka, současníka Hájkova.

Roku 1947 publikoval zeměpisec Jiří Král hypotézu, že původní Vyšehrad se nacházel na branické skále⁹⁾. Bořivoj Nechvátal nicméně podotkl¹⁰⁾, že lokalizace na branickou skálu odporuje všemu, co zatím víme o sídlištích ze staršího období. Na místě dosud nebyly nalezeny žádné stopy a také nenacházíme o přemístění sídliště žádnou zmínku v Kosmově kronice.

Podle Václava Tille¹¹⁾ mohla být pověst o Libuši nově zpracována při příležitosti korunovace prvního českého krále Vratislava roku 1086. Je lákavá představa, že tímto novým zpracováním je právě verze v Rukopise zelenohorském, slavnostní a vznešená. Je přirozené, že před králem Vratislavem, který budoval Vyšehrad jako velkolepé sídlo, se pělo o starobylém původu tohoto místa. Případné nálezy z minulých dob mohly tehdy být vykládány jako pozůstatky po kněžně Libuši a moudrém Přemyslovi.

A možná i ty tajemné glazy, které pomáhají účastníkům Libušina soudu při hlasování, mají základ ve skutečných nálezech. Alespoň ještě prvorepublikoví archeologové našli na Vyšehradě velký korál ze zeleného nerostu nebo skla¹²⁾.

⁹⁾ Král J.: *Kde se rozkládal „Vyšehrad“? Studie historicko-anthropogeografická*. Nový Bydžov, Grafické závody V. & A. Janata 1947.

¹⁰⁾ Nechvátal B.: *Vyšehrad, stručný průvodce*. Praha, Správa národní památky Vyšehrad 1983, s. 13.

¹¹⁾ Tille V.: Kristianův a Kosmův Přemysl. *Český časopis historický*, 24, 1917, s. 255–263.

¹²⁾ Moucha V. et al.: *op. cit.* 1), s. 373.

Barokní ilustrace Jaroslavova souboje s Petou

KAREL NESMĚRÁK

O klíčové scéně básně Jaroslav z Rukopisu královédvorského, kterou je hrdinův souboj s Kublajevicem, autor zpívá

*Vrazi [Jaroslav] kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsěm velelútá.
Srazista sě oba oščepoma,
zlomista je oba velím praskem.
Jaroslav ves ve krvi s ořem sbrocen
mečem Kublajevica zachváti,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
takož spade bezduch mezi mrchy.*

Během 17. století oživil barokní historikové zájem o tuto událost a následně vzniklo několik ilustrací vztahujících se k ní¹⁾. Vedle proslulé fresky ve velkém sále zámku Zelená hora (obr. 1) jsou to i barokní rytiny, doprovázející dobové příležitostné tisky²⁾.

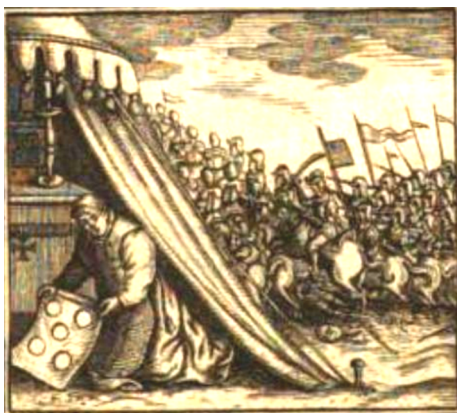
Časově nejstarší z těchto rytin je ilustrace z univerzitní teze *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno Bohemiae* (Stopy statečnosti a vznešenosti šternberské v království Českém) z roku 1661. Dílo doprovází celkem tři mědiryty navržené Karlem Škrétou a provedené Danielem Wusinem. Na jednom z nich, vzniklém podle latinského popisku na základě „*Tabulae lignae vetustissimae in Templo Corporis Christi Olomucii in Collegio Conuictorum asseruatae*“ (prastaré dřevěné tabule uchovávané v kostele Těla Kristova v Olomouci v konviktu [jesuitské] koleje), je v centrální části znázorněna scéna Olomoucké bitvy. Uprostřed zobrazená postava se zdviženým mečem v pravici je bezesporu sám Jaroslav ze Šternberka (obr. 2). V kolmé linii pod sedícím Jaroslavem je mezi nohama jeho koně vidět oválný předmět. Hypoteticky by to mohla být

¹⁾ Detailní rozbor této problematiky podává František Dvorský v článku Zůstatky starých našich zpěvů, písní. *Lumír* 14, 1886, s. 520–523.

²⁾ Nesměrák K.: Jedna barokní zmínka o bitvě s Tatary roku 1241. *Zprávy České společnosti rukopisné* V, č. 14 (4. října 2000), s. 6.

Obr. 1 Detail Jaroslavova souboje z fresky ze zámku Zelená Hora

Obr. 2 Detail z mědirytu z díla *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae* z roku 1661

Obr. 3 Detail z mědirytu z díla *Ætas aurea* z roku 1698

hlava Tatara, snad i jejich vůdce označovaného jako Peta (v Rukopise králové-dvorském jako Kublajevic). Nicméně doprovodný text – ve shodě s RK – uvádí: „ictum frameae libratam dexteram impetu uno amputat, et brachio mutilum in effufam avertit fugam“ (silnou ránou meče [Petovi] pravici jedním rázem uťal, a ten se s krvácejícím, zmrzačeným ramenem otočí kútěku). Detail s uťatou pravicí zmiňuje i rukopis jesuity Jana Tannera, z roku 1661, který byl patrně i podkladem právě uvedené disertace^{1,3)}.

Další barokní disertací, vzniklou na půdě pražské Karlo-Ferdinandovy university, je genealogický spis z roku 1698 nazvaný *Ætas aurea illustrissimæ et excellentissimæ familie Sternbergicæ in octavum sæculum in inclyto Bohemiæ regno perennans* (Zlatý věk nejslavnější a nejvznešenější rodiny Šternberské po osm století ve slavném Českém království trávající). Autorem grafické výzdoby je pražský rytec a kreslíř Johann Jakob Thummer, rytiny provedl augsburský rytec Jakob Müller⁴⁾. K „*sæculum quartum*“ (čtvrtému století) je připojena rytina, na níž Jaroslav právě uťal Petovi ruku, která – ještě svírající meč – je patrná na zemi mezi nohama Petova koně (obr. 3). Text uvádí „*ejusque brachium amputat, Tartaro brevi è vulnere mortuo*“ (a jeho rámě utíná, Tatar krátce z té rány umírá). Na zmíněné rytině má Peta useknutou levici; teoreticky mohla tato záměna vzniknout při práci rytce, kdy zhusta dochází k překlopení levé a pravé strany předlohy, tomu ale odporuje meč v Jaroslavově pravici (při zmíněném překlopení by musel v originálu být levákem, což je nepravděpodobné).

Při srovnání všech tří uvedených ilustrací je patrné, že Jaroslav je zobrazen vždy – z pohledu diváka – na pravé straně. Tato strana byla v baroku obvykle spojována s pozitivními a vznešenými koncepty, zatímco levá strana odpovídala negativním, temným aspektům. Také je zajímavé srovnání mečů, které drží Jaroslav v ruce. Zatímco na zelenohorské fresce a Wusínově rytině je to poměrně široký meč, zhruba odpovídající meči používanému ve středověku, Müllerův Jaroslav drží v ruce spíše kord a hlavu mu navíc nechrání přilbice, ale zdobí barokní klobouk s péry.

³⁾ Enders J.: Několik poznámek k „Majestátu Šternberků“ z roku 1661. *Almanach rukopisné obrany II*. Praha, Neklan 1993. s. 65–69.

⁴⁾ Zelenková P.: *Barokní grafika 17. století v zemích Koruny české*. Praha, Národní galerie 2009, s. 156–157.

Hm, vy Češi, si myslíte, že máte Rukopisy

ZDENKO FRANKENBERGER DANEŠ^{*)}

Vždyť my vám je nebereme, ani nezávidíme, ani nehodláme odcizit, jelikož by nás přitom mohli dopadnout a měli bychom z toho nepříjemnosti.

Ale uznejte: Máte všeho všudy pár vyschlých ovčích kůžiček, které většina z vás nikdy neviděla, nedokázala rozluštit a netrápí vás to.

Ostatně ty kůžičky byly staženy s ovčí, a to jejich maso se musí umět okořenit, prošpikovat, upéct a upravit, aby si na něm člověk opravu pošmažoval. Aneřiká se mu ovčí, ale skopové. Má jeden skop hodnotu jednoho milionu mikroskopů?

To my, Američani, máme metrákový balvan! On sice váží jenom 92 kg, ale pro nás, odborníky z exaktních věd, to stačí. Velká většina z nás jej taky neviděla, o něm neslyšela a netrápí ji to. S Rukopisy má společné to, že byl po dlouhou dobu předmětem sporů o autentičnost, podezření z padělků, obvinění „odhalení padělatele“ a sebevědomého postoje ve smyslu „Já bych něco tak nemravného nikdy neudělal!“

(Není divu, ty mrákoto! Nemáš na to, a z té své ubohosti děláš ctnost!)

Co se tedy stalo?

Olaf Ohman se ze Švédska vystěhoval do Ameriky, usadil se v osadě Douglas, nedaleko městečka Kensington ve státě Minnesota. (Já to tam dost dobře znám. Byl jsem „visiting professor of geophysics“ na University of Minnesota v roce 1982 a v té oblasti jsme našli jednu z největších poruch zemské gravitace.)

Tento Olaf Ohman tvrdil, že na své farmě našel v roce 1898 placatý kámen a že ho používal jako prahu, aby domů nepřinesl bláto.

Nevím přesně kdo byl první, kdo zjistil, že na tom prahu je runový nápis asi tohoto obsahu:

Osm Gótů a dvacet Norů na výzkumné cestě z Winlandu na západ. Tábořili jsme na dvou ostrůvcích několik dní na sever od tohoto kamene. Byli jsme na rybolovu jeden den. Pak jsme přišli domů a našli deset mužů zbrocených

^{*)} Text tohoto příspěvku je posledním dílem dlouholetého a významného člena České společnosti rukopisné, prof. Zdenka Frankenberg Današe (1920–2023). Je věnován Kensingtonskému kameni, o jehož autenticitu se – podobně jako v případě RKZ – vede dosud spor.

krví a mrtvých. AVM, zbav zlého! Deset svých mužů máme na moři, aby hlídali naši loď čtrnáct dní cesty od tohoto ostrova. Rok 1362.

Božíčku, jaké to štěstí! My, samozvaní detektivové jsme odhalili podvod, podvrh, objevili pachatele, padělatele, který se mistrně skrýval a předstíral, že je nenápadným farmářem!

Ejhle jak jsme úžasní!

Jenže věc zde nekončí. Na rozdíl od českých jazykozpytců, dějepisců a paleografů, kteří si libovali v silných slovech a slabých argumentech, se do práce pustili opravdoví odborníci a prokázali, že jde o historicky podloženou plavbu švédského kapitána Poula Knutsona, který byl roku 1355 pověřen úkolem zjistit osud skupiny vikingských emigrantů. Jeho loď se jmenovala Knarre, vyplula z Bergenu a přes Island a Gronsko dorazila k americkému pobřeží někde blízko ústí řeky Svatého Vavřince. Vikingové tehdy už věděli, že Hudsonovým zálivem se dál na západ nedostanou, tak zkoušeli proniknout přibližně cestou podle dnešní hranice mezi USA a Kanadou. Americký historik Hjalmar R. Holand pečlivě prostudoval nejen runový nápis na Kensingtonském kameni, ale též záznamy o Knutsonově výpravě.

Kensingtonský kámen je echt!

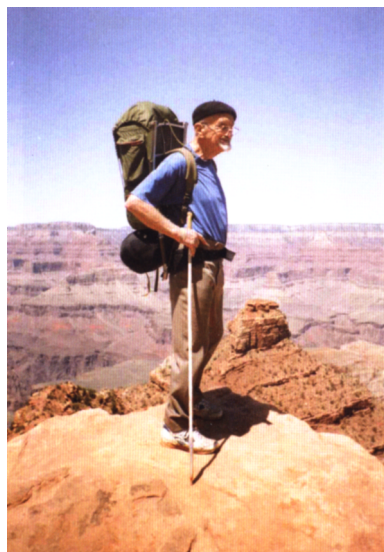
Ošidil Hjalmar R. Holand soukromé detektivy o kořist?

Bohužel, Knarre ztroskotala cestou domů roku 1369.

Nenašel by se někde nějaký český Hjalmar R. Holand?

Na paměť Prof. Zdenko Frankerbergera Daneše

JIŘÍ URBAN

Dne 10. března 2023 opustil náš svět vzácný kolega Daneš. Ten jeho zasahoval do mnoha oborů a odehrával se na mnoha místech planety. Příčinou jeho putování zdaleka nebyla jen turistika, ale odboj proti totalitním režimům, které stíhaly jeho domovinu.

Do svého života dal nahlédnout v dosud nepublikovaném spisku *Vzpomínky dobrodruha*, kde stručně popsal dramatické okolnosti změny svého působišť.

První jeho emigrace do Německa se udála v roce 1950 a druhá odtud do USA v roce 1952. Tam uplatnil svoji odbornost fyzika a matematika při průzkumu naftových ložisek u firmy Gulf Oil Corporation. Jeho fyzikální bádání nesměřovalo toliko do hlubin Země, ale i do kosmu a ještě mnohem dál.

Rukopisy ovšem sehrály v jeho životě významnou roli. Jak sám píše, seznámil se s nimi již za mlada, ale systematicky se jimi začal zabývat až od roku 1970. Podobně jako Karel Krejčí vyslovil myšlenku, že Rukopisy nejen že nejsou padělky z 19. století, ale ani díla ze středověku. Zatímco Krejčí předpokládal dobu vzniku ve století sedmnáctém, Zdenko se zaměřil na hledání autora ve století šestnáctém. V roce 1982 publikoval v Lublaňském časopise stať: *Ali sta KZR južnoslovanskego izvora?*

Naše spolupráce se rozvinula až po sametové revoluci, kdy ještě před trvalým návratem mohl už bez problémů navštěvovat rodnou zem. Stává se členem Klubu přátel Rukopisů a následně České společnosti rukopisné.

Jeho bádání směřovalo především do knihovny Národního muzea, kde byl vyslyšen dr. Turkovou, ředitelkou knihovny a měl tak usnadněn přístup

k vzácným materiálům ze starých dob. Již po krátké době vychází v roce 1992 ve speciálním sborníku Národního muzea jeho úvaha: *Jsou Rukopisy králové-dvorský a zelenohorský jihoslovanského původu?* V roce 1995 následuje knížka s názvem *Rukopisy bez tajemství a záhad*. A v tomto století již nacházíme v našich Zprávách mnohé jeho příspěvky.

K velkým životním zkušenostem a mimořádnému rozhledu v mnoha vědních oborech navíc přistupovala řada zálib, v nichž podával obdivuhodné výkony. Zejména v hudbě, cyklistice a kanoistice. K oslavě svých stých narozenin proplul se svou ženou na kajaku z Vídně do rodné Bratislavy.

Třebaže výsledky Danešova bádání o Rukopisech zůstávají na úrovni neprokázaných hypotéz, jsou souhrnem významných poznatků a ukázkou, jak se má vést diskuse o věcech sporných. Nesporné také je, že jeho snažení velice přispělo k oslabení nauky o mystifikátorech a romanticích v řadách našich buditelů a k příznivějšímu nazírání na činnost moderní rukopisné obrany.

Za to mu patří neskonalý vděk.

Členské zprávy

Zpráva o konání XXVIII. řádné valné hromady dne 22. dubna 2023

V pořadí XXVIII. řádná valná hromada České společnosti rukopisné se konala v sobotu 22. dubna 2023 v restauraci *U dobré myšlenky* v Praze-Podskalí. Přítomno bylo deset členů společnosti.

Jednání valné hromady započalo ve 13:00. Nejprve předseda společnosti seznámil přítomné s dopisem paní Julsimo Frankenberger, v němž děkuje Společnosti za projevy soustrasti s odchodem významného člena ČSR pana profesora Zdenko Frankenberger Daneše. Následovaly zprávy Výboru ČSR o činnosti v uplynulém období, které byly valnou hromadou přijaty.

Poté se jednání zaměřilo na odborné otázky RKZ. Pan Mgr. Robert Jan Hřebíček rozebral souvislost problematiky RKZ a knihy Eduarda Mühleho *Slované ve středověku* a dále knihy Pavla Kosatíka *České snění*. Následovala stať paní Mgr. Dany Mentzlové o problematice archeologického průzkumu Vyšehradu. Poté přednesl pan PhDr. Jiří Beránek referát *Podoba Libuše při volbě Jiřího Poděbradského*. Následovala volná diskuse. Valná hromada byla ukončena v 17:00.

KAREL NESMĚRÁK

Drobné zprávy

(červen 2022 – prosinec 2023)

- Internetová platforma stream.cz publikovala 14. září 2022 krátké animované video *Jak Hakna z Lindou rukopizovali(y)*. Odkaz: <https://www.stream.cz/-opraski-z-historje/jak-hakna-z-lindou-rukopizovali-y-64449972>
- Tomáš Jajtner publikoval článek *Sen o českých březích: první anglické antologie české poezie v 19. století jako cyklické mystifikace*. In: *Ostrava Journal of English Philology* 14, 2022, s. 61–77. Odkaz: <https://doi.org/10.15452/OJoEP.2022.14.0011>
- Český rozhlas, rádio Plus, odvysílal dne 16. ledna 2023 pořad *Spor o Rukopisy? Protože tady žádné nebyly, tak jsme si je sami napsali, hodnotí historik*. Připravili Ivana Chmel Denčevová a literární a výtvarný historik Radim Kopáč. Odkaz: <https://plus.rozhlas.cz/spor-o-rukopisy-protoze-tady-zadne-nebyly-tak-jsme-si-je-sami-napsali-hodnoti-8910756>

- Ve dnech 31. března až 16. června 2023 pořádala Národní galerie v Praze v prostorách Valdštejnské jízdárny výstavu *Josef Mánes: Člověk – umělec – legenda*. Na ní byla vystavena i díla týkající se RKZ.
- Internetový časopis *Epocha Plus* publikoval 11. srpna 2023 článek Heleny Stejskalové *Vymyslel si kronikář Hájek neexistujícího hrdinu?*, v němž se dotýká problematiky Jaroslava z Rukopisu královédvorského. Odkaz: <https://epochaplus.cz/vymyslel-si-kronikar-hajek-neexistujiciho-hrdinu/>
- Český rozhlas, stanice Dvojka, vysílal dne 17. srpna 2023 pořad *Josef Dobrovský. Vědec, který nevěřil ve vzkříšení češtiny a spustil české národní obrození*, v němž se připomíná Dobrovského negativní vztah k Rukopisu zelenohorskému. Odkaz: <https://dvojka.rozhlas.cz/josef-dobrovsky-vedec-ktery-neveril-ve-vzkriseni-cestiny-a-spustil-ceske-narodni-9052313>
- Dne 4. září 2023 odvysílal Český rozhlas, stanice Region, v rámci cyklu *Návraty do minulosti* pořad *Rukopis Královédvorský obsahoval básnické výjevy z dávné historie českého národa. Šlo ale o podvrh*. Autor pořadu Marek Mojžíšek zopakoval tradiční klišé o RKZ, včetně připsání autorství V á c l a v u H a n k o v i a J o s e f u L i n d o v i . O d k a z : <https://region.rozhlas.cz/rukopis-kralovedvorsky-obsahoval-basnicke-vyjevy-z-davne-historie-ceskeho-naroda-9065012>
- V nakladatelství Cornell University Press vyšla na konci roku 2023 publikace bohemisty Davida L. Coopera s názvem *The Czech Manuscripts: Forgery, Translation, and National Myth*. Jedná se o dosud nejrozsáhlejší knižní dílo o RKZ v anglickém jazyce, psanou bohužel z pozic odpůrců starobylého původu RKZ. Odkaz: <https://doi.org/10.1515/9781501771958>
- V roce 2023 vydalo nakladatelství Brill sborník *In Recalling Masaryk's The Czech Question*. Na několika místech se autoři statí dotýkají o Rukopisný spor v 80. letech 19. století. O problematice hmotného průzkumu obou památek se nezmiňují a považují celou záležitost za vyřešenou vystoupením Masarykovým. Odkaz: <https://doi.org/10.1163/9789004534919>
- Historik Jaroslav Hrdlička vydal rozsáhlou biografii *Historik František Michálek Bartoš* (Chomutov, L. Marek pro Univerzitu Karlovu v Praze – Husitskou teologickou fakultu, 2023). V knize se na s. 307–312 věnuje Bartošově účasti ve sporu o RKZ.
- Francouzský bohemista Alain Soubigou publikoval článek *T. G. Masaryk a čeští historici: dějiny jednoho nedorozumění ve veřejném prostoru*. In: *Český časopis historický* 121, 2023, s. 7–16. O d k a z : <https://www.hiu.cas.cz/periodika/cesky-casopis-historicky/172>

- Alessandro Catalano publikoval v časopise *Host* 2/2023 článek *Tajemství RKZ na Wikipedii*, ve kterém kritizoval obsah hesel o Rukopisech v této volné encyklopedii.
- Dalibor Dobíáš publikoval stat' „*Pouhé Lumíra jmě přešlo na potomky*“. *Bardi v Rukopisech a v diskusi o národní literatuře*. In: *Dílo a proměna myšlení v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 42. ročníku mezioborového sympozia k problematice 19. století*. Praha, Academia 2023, s. 54–68.
- Helga Turková vydala vzpomínkovou črtu *Prof. RNDr. Zdenko Frankenberger Daneš – příznivec Klubu Za starou Prahu*. In: *Za starou Prahu : věstník Klubu Za starou Prahu Praha* 53, 2023, s. 29. Odkaz: https://www.zastarouprahu.cz/webdata/0B8BFC15-8117-4D56-B9EB-67BCD252E941_02.pdf

KAREL NESMĚRÁK

Česká společnost rukopisná **(založena 1932)**

Jugoslávských partyzánů 21, 160 00 Praha 6

e-mail: rkz@rukopisy-rkz.cz

IČO: 492 801 80

WWW stránky o RKZ:

<http://www.rukopisy-rkz.cz/>

WWW stránky ČSR:

<https://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/csr/index.html>

Zprávy České společnosti rukopisné

ISSN 1213-9033

Řada VIII, číslo 8, vyšlo: 12. února 2024

MK ČR E 13420

Vydává Česká společnost rukopisná, Jugoslávských partyzánů 21, 160 00 Praha 6.

Email: rkz@rukopisy-rkz.cz. On-line přístupno na www.rukopisy-rkz.cz/rkz/csr/zpravy.html.

Vychází nepravidelně. Rediguje doc. RNDr. Karel Nesměrák, Ph.D.